

GLAVA DJEVOJKE IZ
SALONE, kraj II. st. Zagreb,
Arheološki muzej

Majdanu, uz starokršć. groblje, podignuta je velika bazilika. Na tome je mjestu u XI. st., slijedeći očito kontinuitet kultnoga mjesta, sagrađena nova bazilika koja je, reducirajući prethodnu, prihvatila neke njezine elemente.

Osim velikih groblja s monumentalnom arhitekturom, očuvanom katkada u skromnim tlorisnim oblicima, u samome su gradu i okolo njega otkriveni mnogobrojni kršć. spomenici: bazilike u Z i I dijelu grada, djelomice istražene ili tek uočene »u luci«, »arijanske«, »zapadne«, »istočne« itd. Unutar zidina, svojim se značenjem i ušćuvanošću ističe sklop tzv. *gradske bazilike* s episkopijem ili *basilicae urbanae* (Bulić). Tu su, uz dvije usporedne bazilike (*geminae*: dvojnice) povezane narteksom, prepoznatljivi i katekumenej i baptisterij te sklop s biskupskom palačom, što čini glavni urbani naglasak Salone IV. st. ali i kasnijih razdoblja. U višeslojnu sлагanju crkava bazilikalna tlocrta i sukcesivne gradnje izdvaja se velika trobrodna i uz nju s J strane tzv. križna ili *Honorijeve bazilika* (zadnja faza iz sred. VI. st.), koja odaje jasne biz. utjecaje Justinijanova doba. S ist. njihove strane prolazio je jedan gradski *cardo* (tzv. Petrova ulica, po monogramu biskupa Petra koji je u neposrednoj blizini imao svoj dvor), a Z od bazilikalnoga sklopa nalazili su se vjerojatno najstariji kršćanski (ilegalni) oratoriji (Dyggve) u privatnoj kući. Tu je pronađena prostorija s naknadno sagrađenom apsidom, polukružnom klupom za svećenike, ležištem prezbiterijske ograde (*cancellum*) i nizom adaptacija u prvotnim zidovima, što je sve Dyggve objasnio kao *domus ecclesiae*. Sličan slijed gradnje otkriva i oktogonali baptisterij sa S strane bazilike urbane. Pretpostavlja se da je ta krstionica posljednji put preinačena sred. VI. st. u doba Justinijana i zadnjih velikih graditeljskih zahvata na našoj obali, sudeći po luksuznim mramornim, vjerojatno prokoneškim kapitelima s ptičjim protomama (danas u Arheološkome muzeju u Splitu). Osim tih kapitela, u Salonu su pronađeni i sarkofazi i pluteji koji se također po stilskim obilježjima i vrsti mramora povezuju s orijentalnim radionicama. Velik broj predmeta primijenjene umjetnosti i obrta (fibule, kopče, naušnice, prstenje, aplike) potječe iz orijentalnih mediteranskih radionica, što svjedoči o povezanosti grada s udaljenim područjima i u ranokršć. doba.

Ponovna graditeljska djelatnost na području Salone javit će se tek od IX. st. u doba već provedene evangelizacije i političke afirmacije hrv.

društva. Tako je nedaleko od Solina, u predjelu Rupotina, na lok. *Rižinice* otkrivena pregrađena starokršć. (samostanska?) crkva jednobrodna tlocrta s glasovitim natpisom *...pro duce Trepim (ero)...*, po čemu se ta intervencija u prethodnu graditeljsku cjelinu može približno smjestiti u sred. IX. st. Ta okolnost da se prisutnost Hrvata uočava podalje od ant. gradske jezgre upućuje na zaključak da su se doseljenici zaustavili na periferiji grada, izvan napuštene i porušene jezgre koja je već svršetkom VI. st. i na poč. VII. st. bila svakako znatno degradirana. Čini se da su Hrvati zaposjeli područja uz rijeku, oko njezina izvora i podno Klisa jer su upravo tu pronađena i groblja (*Majdan, Glavičine—Mravinci*) koja se datiraju u drugu pol. IX. st. i poslije. Naseljeni ostaci rim. vile u Majdanu i intervencije u Rižinicima pokazuju karakter hrv. kolonizacije: naseljavanje uz postojeće građevine, što je svojstveno svim onodobnim narodima koji su zaposjedali područja rim. države.

Od važnijih arhit. cjelina iz toga doba posebno se ističu: kompleks na Otoku (*Gospa od Otoka*) i tzv. *Šuplja crkva*. Prvi je prema svjedočenju Tome Arhidakona bio mauzolej hrv. kraljeva, što potvrđuje i glasoviti sarkofag s epitaforom kraljici Jeleni, pronađen u atriju crkve Sv. Stjepana. Na temelju novijih istraživanja (1972) utvrđeno je da je iz srednjega vijeka samo trobrodna bazilika, o kojoj piše i Toma, dok su pod današnjom crkvom očuvani temelji jedne manje, seoske, kasnobarokne građevine. U nedalekoj *Gradini*, srednjovjekovnoj, nadbiskupskoj pa tur. utvrdi, sagrađenoj uza same ist. zidine Salone i nad starokršć. crkvom središnje osnove iz VI. st. (neobično strukturirana konstrukcija sa stupovljem koje pokazuje orijentalne izvore, nepoznata među vrstama onodobnih građevina), posvećenoj po svoj prilici Sv. Mariji, vidljivo je više građevnih slojeva; prvotna je crkva adaptirana i pregrađena u predromaničko doba (X. st.?), što se zaključuje po ostacima skulpture, a njezina je sakralna funkcija dokinuta kada je na tome mjestu splitski nadbiskup organizirao obranu od Klišana. Istočno od Gradine, uz rijeku, na lok. *Šuplja crkva*, nalaze se ostaci trobrodne bazilike s tri upisane apside, predvorjem i, vjerojatno, zvonikom. Sagrađena je u XI. st. poviše starokršć., cetereterijalne crkve »T« tlocrta (s transeptom) iz VI. st. Bila je posvećena Sv. Petru i Mojsiju i u njoj je (prema pisanim izvorima) bio 1076. okrunjen hrv. kralj Zvonimir.